

סיכום

נחלקו תנאים האם עור קשה טעון כיבוס, או דיו בגרידת הדם מעליו. דעת רוב הראשונים להלכה שאינו טעון כיבוס, ובעל השאלות חולק ומצריך כיבוס. נראה שעור שאינו ראוי לקיפול נחשב עור קשה.

לדבר מהירושלמי בערובין (פ"י ה"א), שמותר להתעטף בשבת בעור רך ולצאת בו לרשות הרבים (על מנת לכסות תפילין המצויות שם ולהצילן מן הגשם), אבל עור קשה הרי זה משאוי. משתמע שעור רך הוא הניתן לקיפול ועיטוף כדרך לבישה.

מערכה רמו. ניקוי דם החטאת מכלים שאינם טעונים כיבוס (צד,א)

יש להביא ראיה לדבריו מלשון הרמב"ם בספר המצוות (שורש יב), בעניין חלקי מצוה הנמנים כמצוה אחת: "וכמו כן היא מלאכת החטאת כולה, מזביחתה והפשטתה והקרבת מה שיקרב ממנה ורחיצת הכלים שזוהי מדמה עליהם ורחיצת הכלים שתבושל בהם או שבירתם, הכל היא תורת החטאת והיא מצוה אחת". לא כתב "כיבוס בגדים" אלא "רחיצת כלים", ומשמע שבא לכלול גם גרידת כלי עץ ומתכת, והכל כלול במצוה מדאורייתא.

כמה מפרשים חולקים על כך, וסוברים שמדאורייתא נאמרה מצות כיבוס בלבד, ורק בבגד הראוי לכך³. חובת הגרידה היא מדרבנן, וניתנו שני טעמים לדבר: בעל "יכהן פאר" סובר, שהוא משום כבוד הקדשים, ולדעתו כך הדין גם בדבר שאינו מקבל טומאה כלל, כגון עור הדג. לעומתו, בחמדת דניאל (צג,ב) מפרש, שזוהי גזירה משום בגד המקבל טומאה וראוי לכיבוס, ובבגד שאינו מקבל טומאה אין חובת גרידה כלל.

שיטה שלישית גורסת, שהגרידה אינה חובה כלל, אף לא מדרבנן (מנחת חינוך מצוה קלח; מקור ברוך ח"א סי' יד). נראה שלדעתם דברי הגמ' "והכלי מגררו" היינו, אם רצה, אלא שדיבר הכתוב בהווה, שאדם מנקה כליו. עוד יש לפרש, ש"מגררו" נאמר כהגדרה מציאותית: מכיוון שידוע שכיבוס דם חטאת נאמר רק במה שראוי לכיבוס, ולא במה שראוי לגרידה, באו התנאים להגדיר ולמייין מה ראוי לכיבוס ומה לא. לכן אומר תנא קמא: "הכלי והעור – מגררו", לא כהוראה מעשית, אלא שכך מקובל במנהגו של עולם כשיש לכלוך על כלי ועור, וממילא, אין בהם שום דין מיוחד בדם חטאת, ואילו אחרים אומרים שרק כלי הוא בר גרידה, ואילו העור ראוי לכיבוס. לפי זה ניתן אף לאסוף את הדם מן הכלי ולזרוקו למזבח (קרבן אורה⁴; חזון יחזקאל י,ה).

מדברי רש"י ניתן להבין כשיטה זו, שכן הוא כותב: "דבר גרידה הוא – דאין מכבסים אלא גורדו [כגון כלי עץ. שטמ"ק]. מלשונו "דאין מכבסים", ולא "דאין טעון כיבוס",

נאמר בתורה (ויקרא ו,כ) על דם החטאת: "ואשר יזה מדמה על הבגד... תכבס במקום קדוש". הוזכרו כאן 'בגד' ו'כיבוס', ולא ברור מן הכתוב מה דינו של דם הניתן על כלי קשה, שאינו בגד, ולא שייך בו כיבוס: האם חובה לנקותו בעזרה באופן המתאים לו, או שמא דין זה לא נאמר בו כלל?

מחלוקת המפרשים: האם קיימת חובת גרידה?

במשנה (צג,ב) נאמר: "אינו טעון כיבוס אלא מקום הדם, ודבר שהוא ראוי לקבל טומאה, וראוי לכיבוס". בגמ' (צד,א) נאמר: "ראוי לכיבוס – למעוטי כלי דבר גרידה הוא". פשט הגמ' אינו ברור, האם הכוונה למעט כלי הראוי לגרידה, שעליו לא נאמר דין זה כלל; או שמא כוונתה, שכלי זה התמעט מכיבוס, אך חייב בגרידה¹. אך בהמשך מובאת ברייתא, בה נאמר: "הבגד והשק – מכבסו, הכלי והעור – מגררו. אחרים אומרים: הבגד והשק והעור – מכבסו, והכלי – מגררו". פשטות הדברים, שהדם שאינו טעון כיבוס – טעון גרידה. אכן, כך פוסק הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ח,ב): "העור הקשה הרי הוא כעץ וגורד הדם מעליו" (וכן בסמ"ג מ"ע קפא). ובהמשך (הל' ד): "אבל אם ניתז על כלי עץ או כלי מתכות – אינו טעון כבוס, לפי שאינן ראויין לכיבוס, אלא גורדן בלבד".

האחרונים דנים בשאלה, מה גדרה ומקורה של חובה זו. באבני נזר (או"ח סי' קנז) כתב: "קשה: גרידה זו למה? והרי אם ניתז על העור עד שלא הופשט – אין טעון כיבוס, משום דאינו כלי, ולא נזכר שגורדו על כל פנים... ואם כן בכלי עץ או מתכות דלאו בר כיבוס, ומצות התורה אינו אלא בכיבוס, למה גורדו כלל?² וצריך לומר, שדעת חכמים שהתורה הקפידה להסיר דם חטאת מכלי, ובבגד שמובלע בתוכו צריך לכבסו. מזה נשמע, דבכלי שאינו מובלע – מחויבין על כל פנים לגרדו". לדעתו זוהי מצוה דאורייתא, ומסתבר שיש לעשות זאת בעזרה דווקא, כדין כיבוס.

3. בחמדת דניאל הוכיח זאת מהגמ' להלן צח,ב, האומרת שאפילו בבגד הראוי לכיבוס אין חובת כיבוס אלא אם כן הדם נבלע בכלי, ולא בנגיעה בלבד. וראייתו אינה מובנת, שאמנם מוכח משם שאין חובת כיבוס, אבל אין ראיה להעדר חובת גרידה.

4. שיטתו אינה ברורה, שכתב כאן "דאין כאן מצוה", ואילו להלן צח,ב כתב שדם חטאת על גבי דם עולה, שאינו טעון כיבוס, טעון גרידה. ונראה שלדעתו יש לגרור מדרבנן, ולכן כשר להזאה.

1. עצם קריאת המשפט אינה ברורה: האם יש לקרוא "למעוטי כלי, דבר גרידה הוא", כלומר, המילים "דבר גרידה הוא" באו לחדש הלכה, שכך מצותו. או שמא יש לקרוא: "למעוטי כלי דבר גרידה הוא" בנשימה אחת, כלומר, המילים "דבר גרידה הוא" באו להגדיר את ה"כלי", שהמשנה באה למעט כלי כזה שבמציאות הידועה הינו בר גרידה (כך משמע שפירש הרמב"ם בפי"ה מ' זבחים יא,ד). המילה "הוא" מסייעת לפירוש הראשון, אך מילה זו חסרה בשני כת"י (דק"ס).

2. כיוצא בזה תמה בשפת אמת, ונשאר בצריך עיון.

כיבוס? ת"ל: 'מדמה' ולא מרוטבה". הקל וחומר אינו מובן, שכן הדם אינו טעון מריקה ושיטיפה משום שאינו רותח ואינו נבלע בכלי, ואילו הרוטב המגיע לבגד אכן נבלע בו, כמו הדם! משתמע, ש"דם אינו טעון מריקה ושיטיפה" היינו שאינו טעון ניקוי כלל.

עוד נאמר שם (פיסקה ו): "רבי אלעזר... מה בגד מיוחד לקבל טומאה וראוי לכיבוס – אף כל המקבל טומאה, יצא דבר שאין ראוי לקבל טומאה ואין ראוי לכיבוס". משתמע שדבר שאינו ראוי לכיבוס דינו כדבר שאינו ראוי לקבל טומאה, שבו מודים רוב האחרונים שאינו טעון ניקוי כלל.

בתוספתא בזבחים (י,ה) נאמר: "ניתו מידו כשהוא מזה על גבי הקיתון – גורדו והוא טהור", ומשמע שהגרידה היא חובה. אך יש לפרש, שאין גרידה זו משום חובת דם חטאת, אלא משום שהקיתון משמש לשתייה, וצריך לגרד את הדם מפני איסור שתייתו⁶. כלשון זו ממש מצינו במשנה במכשירין (ו,ו): "דם המת אינו מכשיר, ואם נפל על הדלעת – גורדה והיא טהורה", עיין שם בתוס' יו"ט.

עוד יש להעיר על המשנה לעיל (לב,א): "קיבל בכלי קודש ונתן לכלי חול – יחזיר לכלי קודש". בפשטות מדובר בכל הקרבנות, כולל החטאת, ויש לשאול: אם קיימת מצות גרידה מדאורייתא בדם שניתו על כלי – ראוי שהדם יידחה למצות גרידה, ויפסל מהזאה, כפי שמתלבטת הגמ' (צב,ב) לגבי דם שניתו על הבגד!

טיב ה'גרידה'

בדרך כלל, המושג 'גרידה' או 'גרירה' מובנו שפשוף חזק בדבר חד, עד כדי שחיקת החפץ המגורד והסרת קליפה דקה ממנו, בניגוד להדחה, שהיא שיטיפה חיצונית במים (עיין רשב"א בחולין ח,ב ושו"ע יו"ד סי' צו ס"ה). כך פירש בחמדת דניאל (צג,ב) גם את הגרידה האמורה כאן, ותמה על כך, מדוע לא די בהדחה בלבד?

נראה לומר, ש'גרידה' נאמרת גם על הסרת הלכלוך בלבד, ללא קילוף החפץ עצמו. השימוש בלשון זו כאן הוא לקולא, שאין צורך בכיבוס, שדינו במים, אלא בגרידה ללא מים. כך מצאנו בחולין (פג,ב), בעניין מצות כיסוי הדם: "דם הניתו, ושעל הסכין – חייב לכסות, אלמא – דגרירי ומכסי ליה, הכא נמי [בדם העוף שעל המזבח] – נגרור ונכסי ליה!", וברור שאין צורך לקלף את הסכין, ואסור לקלף ולפגום את המזבח, אלא מדובר על איסוף הדם בלבד⁷.

סיכום

פשטות הגמ', שכלי שאינו ראוי לכיבוס – טעון גרידה, וכן דעת הרמב"ם והסמ"ג. נחלקו האחרונים בדבר, האם זו

משמע שאין כוונתו לומר דין, אלא זהו תיאור מציאותי, שאין מכבסים אותו אלא גורדין, וכך גם משתמע מהבאת הדוגמא של כלי עץ בסוף המשפט (ולא כתב: "כלי – כגון כלי עץ. דבר גרידה...").

מחילוקי דעות אלה עולות תפיסות שונות לגבי יסוד דין הכיבוס: על פי ההבנה שיש חובה מדאורייתא לגרד כלים, התורה קובעת שיש לנקות את דם החטאת מכל כלי המקבל טומאה, אלא שיש חילוק בדרכי הנקיון: כלי שהדם נבלע בו, דהיינו בגד – יכובס במים, וכלי שאין הדם נבלע בו – ינוקה באופן שטחי וחיצוני. לעומת זאת, על פי ההבנה שאין חובה מדאורייתא לגרד כלים – התורה הקפידה במיוחד על דם המצוי בבגד, מפני שהוא בלוע בו, כעין הדין בבשר הקדשים המתבשל בכלי, ראה לעיל מערכה רלה.

דם על כלי עץ. בגמרא נאמר שהוא "בר גרידה", ונחלקו המפרשים האם המובן הוא שיש חיוב לנקותו, במקביל לחיוב הכיבוס בבגדים, או שאין זו חובה כלל.

דיון במקורות חז"ל

כאמור, במשנה נאמר: "אינו טעון כיבוס אלא... דבר שהוא ראוי לקבל טומאה וראוי לכיבוס". ולא נאמר במשנה דין כלשהו ביחס לכלי שאינו ראוי לכיבוס, ומשמע שאין צורך לעשות בו דבר. יתירה מזו: לא מובן, לכאורה, מדוע הוצרכה המשנה לומר שרק דבר הראוי לכיבוס טעון כיבוס, ואיך יעלה על הדעת להצריך כיבוס בדבר שאינו שייך בו? משמע, אפוא, שכוונת המשנה לומר, שדבר שאינו ראוי לכיבוס – אינו טעון שום ניקוי⁵.

גם בתורת כהנים בפרשת צו לא נאמר דבר על נקיון הדם מכלים שאינם ראויים לכיבוס. אדרבה, ניתן לדייק שאין דין כזה מדברי התו"כ (צו פרק ו,ב): "מדמה – ולא מרוטבה. והלא דין הוא: ומה אם הדם, שאין טעון מריקה ושיטיפה, טעון כיבוס; הרוטב, שטעון מריקה ושיטיפה, אינו דין שטעון

5. יש לדחות, שכוונת המשנה לומר, שמה שאינו ראוי לכיבוס במים – אינו טעון ניקוי במים, אלא גרידה.

6. בחזון יחזקאל פירש בכיוון זה, ש'טהור' היינו שעדיין דינו כדם קדשים, שאינו

מקבל טומאה, וכיוצא בזה במקור ברוך הני"ל, ש'טהור' היינו כשר להזאה.

7. יש להעיר, שדיון זה תלוי בדיון לעיל על חובת הגרידה: אם אכן מדובר, כדעת החמדת דניאל, על שחיקה ממשית של הכלי – ברור שאכן זהו דין ולא רשות.

יש הסוברים שאין מצות גרידה כלל (מנחת חינוך; מקור ברוך), וכך ניתן להבין ברש"י. כדעה זו משתמע במשנה ובתורת כהנים.

לדעה שהגרידה היא חובה, יתכן שמדובר בקילוף דק של הכלי לצורך הסרת הדם (חמדת דניאל, ואינו ברור).

חובה מדאורייתא, המקבילה לכיבוס (אבני נזר); או מדרבנן, מפני כבוד הקדשים (יכהן פאר), או מגזירה משום כלים הראויים לכיבוס (חמדת דניאל). יש נפקא מינה בין הטעמים, לגבי כלי שאינו מקבל טומאה.

מערכה רמח. בגד וכלים שיצאו ונטמאו (צד,ב)

לכאורה, ניתן היה להציע פתרון אחר מזה שבמשנה: ניתן לטבול את הבגד או את כלי הנחושת בחוץ תחילה, ולאחר טהרתו להכניסו לעזרה כדי לקיים בו את מצותו (בבלי חרס אין תועלת בכך, שכן אינו נטהר במקוה). כמה טעמים נאמרו לשלילת אפשרות זו: א. אם נעשה כן, יתכבס קצת מן הדם על ידי הטבילה שלא במקום קדוש (משנה למלך הל' כלים כג,יא; חק נתן). ב. לא ניתן לטבול את הבגד הטמא בחוץ, כיון שהדם חוצץ בטבילה (תפארת ישראל אות כט); אך הקשו על כך, שלכלוך המצוי על מיעוטו של הבגד אינו חוצץ מן התורה, ואם טומאתו רק מדרבנן – הרי ניתן להכניסו בטומאה זו לעזרה לשם כיבוסו, כדברי הגמרא על בגד שנקרע, כדלהלן (מנחת חינוך קלח,י; שפת אמת). ג. לאחר הטבילה עדיין אסור להכניס את הבגד או הכלי לעזרה עד הערב שמש, ומאידך מצוה לכבס ולמרק בו ביום⁴.

להלן יידונו בפירוט כל הדינים המוזכרים במשנה: בגד, כלי חרס וכלי נחושת שיצאו ונטמאו.

א. בגד שיצא ונטמא

כאמור, בגד שניתן עליו דם חטאת ויצא מן העזרה ונטמא – קורעו, מכניסו לעזרה ומכבסו שם. רבינא בגמרא שואל על כך: אם הבגד נקרע – הרי אינו בגד יותר, ולא ניתן לקיים בו מצות כיבוס! הגמרא משיבה, שאין לקרוע את הבגד לגמרי, אלא יש לשירר בו "כדי מעפורת" שאינו קרוע, וכך לא יתבטל ממנו דין בגד. אמנם אמר רב הונא שבגד

למקדש. על כך הקשו אחרונים, שבגד ששייר בו כדי מעפורת טמא מדרבנן ובכל זאת מותר להכניסו למקדש לצורך מצות הכיבוס, כמבואר בגמ' ותירצו, שבלית ברירה אכן מכניסים גם בטומאה, אבל עדיף להמנע מכך כשאפשר (חיבת הקודש; עולת שלמה; חמדת דניאל). גם יש לחלק בין הכנסת דבר שכל טומאתו מדרבנן, לבין הכנסת דבר הטמא מדאורייתא אלא שאיסור הכנסתו הוא מדרבנן (משנה למלך הל' כלים כג,יא; חמדת דניאל).

4. המל"מ הנ"ל העלה אפשרות זו ודחאה, ולדעתו אין הלכה לכבס ולמרק בו ביום. ברם, בעל 'דם זבחים' כותב שהכיבוס צריך להיות בו ביום, על פי דברי הרמב"ן (ויקרא ו,כ) שהדין לכבס את דם החטאת בקודש עניינו שיש לנהוג בדם שעל הבגד כדינו לפני שניתן, שאסור להוציאו לחוץ, ולפי טעם זה הוא הדין שאסור להלינו ב'תוספות אחרות' על הספרא (צו פרק ו,ח), כתב כיוצא בזה לגבי המריקה, אך לא לגבי הכיבוס, וז"ל: "ונראה מה שאין מטבילו משום דמצות מריקה לאלתר אחר זמן אכילתו, ואי הוה מטביל ליה הוה בעי הערב שמש. ולענין בגד נמי אינו תקנתא בטבילה לפי [ ] בטבילה". בכתב היד חסרה כאן מילה, ואפשר להשלים "שירד" (כמל"מ) או "שחוצץ" (כתפא"י). על כל פנים מוכח מדבריו שאין מצוה לכבס בו ביום.

נאמר בתורה בפרשת החטאת (ויקרא ו,כ): "ואשר יזה מדמה על הבגד, אשר יזה עליה, תכבס במקום קדוש". בפסוק הבא מפורטים דיני הכלים שהחטאת נתבשלה בהן: כלי חרס – טעונים שבירה, וכלי נחושת – מריקה ושטיפה במים. אף על פי שלא נאמר בתורה שגם פעולות אלו צריכות להיעשות במקום קדוש, הגמרא (צד,ב) דורשת כן מ"וכלי חרס" ומ"ואם בכלי נחושת"¹.

במשנתנו מבואר שגם כאשר הבגד יצא מחוץ לקלעים (כלומר: חוץ לחומת העזרה) יש להכניסו כדי לכבסו בעזרה, וכן הדין בכלי חרס ובכלי נחושת. הסוגיה עוסקת בשאלה, כיצד לקיים הלכה זו כאשר הבגד או הכלי נטמא.

הבעיה ופתרונה

כאשר הבגד או הכלי נטמאו בהיותם מחוץ לעזרה², מתעוררת בעיה: מחד, יש להכניס את הבגד או הכלי לעזרה, כדי לקיים בהם את מצותם במקום קדוש; ומאידך, אסור להכניס כלי טמא לעזרה³.

הפתרון המוצע במשנה הוא, לעשות פעולה המבטלת את הטומאה מהבגד או מהכלי, כך שניתן יהיה להכניסו לעזרה: יש לקרוע את הבגד הטמא, לנקוב את כלי החרס הטמא נקב קטן, וְלְפָחוֹת את כלי הנחושת הטמא בנקב גדול (שכן כלי נחושת אינו נטהר מטומאתו בנקב קטן). פתרון זה מעורר גם הוא שאלה, שדנה בה הגמרא: אם טומאת הכלי מתבטלת, הרי שאין כאן כלי (או בגד) כלל, ופקעה ממנו מצות הכיבוס, השבירה או המריקה ושטיפה, ואם כן, מה הועילו חכמים בתקנתם?

1. יש מפרשים שהלימוד הוא מו' החיבור, "מוסיף על עניין ראשון" (פסקי ר"ד; ראב"ד לספרא צו פרק ו,ז). המלבי"ם (צו אות סו) מסביר בדרך אחרת, שמשלשון הכתוב נראה שדין שבירת כלי חרס ומריקת כלי נחושת נאמרו כניגוד לכיבוס בגד, וממילא משתמע שאין הבדל בדינם אלא במה שנתפרש בהם: שבירה ומריקה לעומת כיבוס, אבל המקום שוה.

2. כך לשון המשנה: "נטמא חוץ לקלעים", ודנו האחרונים האם זה בדווקא, עיין שפת אמת, עולת שלמה, דם זבחים וחמדת דניאל.

3. איסור זה נובע מכך שמצות שילוח טמאים נוהגת גם בכלים, וכפי שדרשו בספרי (לבמדבר ה,ג) מהפסוק: "מזכר ועד נקבה תשלחו, אל מחוץ למחנה תשלחו" לרבות כלים (ר"ש ו'תוספות אחרות' על הת"כ צו פרק ו,ח). יש ראשונים המקשים על כך, שבעירובין קדב, דרשו מהכתוב "מזכר עד נקבה תשלחו" שהמכניס כלי חרס טמא למקדש – פטור, משום שאין לו טהרה במקוה או משום שאינו נעשה אב הטומאה, ואם כן מדוע צריך לנקוב את כלי החרס? (תוספות אחרות' שם; ספר יראים סי' רעז). היראים מתרץ, שמכל מקום יש איסור דרבנן להכניס כלי חרס טמא